जिल्हाधिकारी तथा जिल्हादंडाधिकारी, यांचे कार्यालय नागपूर
ई-मेल rdc_nagpur@rediffmail.com
फोन नं. ०७१२-२५६२६६८

क्रं.-अजिदं/गृह शाखा/अ.का.२/Sou Moto WP ५/कावि- ६१० /२०२५

दिनांक २९/११/२०२५

न्यायालयीन प्रकरण

अत्यंत महत्वाचे/विहीत मुदतीचे

प्रति,

-------------------------------,

-------------------------------,

विषय :- मा. सर्वोच्च न्यायालय, नवी दिल्ली याचेकडील सु-मोटो रिट याचिका क्रं.-०५/२०२५

संदर्भ :- १) मा. मुख्य सचिव, महाराष्ट्र शासन यांचे अ.शा. पत्र क्रमांक /DHAD-१४०४३/१/२०२५ पदुम-४/(१४२२५२८) दिनांक १३.०११.२०२५

२) मा. सचिव (पदुम), मंत्रालय, मुंबई यांचे पत्र क्रमांक DHAD-१४०४३ २०२५ (ई-१४२२५२८) पदुम-४दिनांक-२६.११.२०२५

३) उप सचिव, नगर विकास विभाग, म.शा. मंत्रालय मुंबई यांचे परिपत्रक क्रमांक न्यायाप्र-२०२५/प्र.क्र.१३/नवि-२० दि.२४.११.२०२५

४) मा. सर्वोच्च न्यायालय, नवी दिल्ली याचेकडील सुमोटो रिट याचिका क्रं.-०५/२०२५ मध्ये वेळोवेळी दिलेले निर्देश.

उपरोक्त विषयाचे संदर्भीयनुसार, मा. सर्वोच्च न्यायालय, नवी दिल्ली यांचे दि. ०७.११.२०२५ चे आदेशातील खालील प्रमाणे निर्देश आहे.

A. The State Governments and Union Territories shall through their respective local/ municipal authorities, within a period of two weeks, identify all Government and private educational institutions, hospitals (including district hospitals, primary health centers, and medical colleges), public sports complexes or stadia, bus stands/depots (including Inter-State Bus Terminals) and railway stations situated within their territorial limits.

B. The administrative heads of the aforesaid institutions shall through their respective local/ municipal authorities, under the overall supervision of the District Magistrate concerned, 23 ensure that the premises are secured by adequate fencing, boundary walls, gate's and such other structural or administrative measures as may be necessary to prevent the ingress of stray dogs.

धर्मादाय उपआयुक्त सधन्का १, २ यांनी त्यांच्या अधिकार क्षेत्रात येणाऱ्या सार्वजनिक धर्मादाय संस्थामध्ये व शैक्षणिक संस्था यांनी सदर कार्यवाहीक करण्या अनुषंगाने तात्काळ निर्देश देऊन अनुपालन अहवाल सादर करावा
DYC 5/12/2025

The said exercise shall be completed as soon as possible and preferably within a period of 8 weeks from today.

C. The management of every educational institution, hospital, sports complex, bus stand/depot (including Inter-State Bus Terminal) and railway station identified under Direction (A) shall designate a Nodal Officer responsible for the upkeep and cleanliness of the premises and for ensuring that stray dogs do not enter or inhabit the campus. The details of the said officer shall be displayed prominently at the entrance and notified to the jurisdictional municipal body/authority.

D. The local municipal authorities and panchayats shall carry out regular inspections, at least once in every three months, of all such premises to ensure that no stray dog habitats exist within. or in the immediate vicinity of these institutions. Any lapse in this regard shall be viewed seriously, and responsibility shall be fixed upon the concerned municipal officials/administrative authorities.

E. It shall be the responsibility of the jurisdictional municipal body/authority to forthwith remove every stray dog found within the premises of an educational institution, hospital (public or private), sports complex, bus stand/depot (including Inter-State Bus Terminal) or railway station and to shift such animal/s to a designated shelter, after due sterilisation and vaccination, in accordance with the Animal Birth Control Rules, 2023. The stray dogs so picked up shall not be released back to the same location from which they were picked up. We have consciously directed the non-release of such stray dogs to the same location from which they were picked up, as permitting the same would frustrate the very effect of the directions issued to liberate such institutional areas from the presence of stray dogs.

F. All Government and private hospitals shall maintain a mandatory stock of anti-rabies vaccines and immunoglobulin at all times.

G. Every school and educational institution shall be directed by the Ministry of Education, Government of India, to conduct awareness sessions for students and staff on preventive behavior around animals, first-aid in case of bites and immediate reporting protocols.

H. The management of stadiums and sports complexes shall ensure the deployment of security or ground-keeping personnel specifically tasked with around the clock vigil against the entry or habitation of stray dogs.

I. The railway authorities having jurisdiction over the railway stations as well as the State transport corporations and municipal authorities having jurisdiction over bus stands, depots and Inter State Bus Terminals, shall ensure that such public-

transport premises/facilities are effectively secured and maintained so as to prevent the habitation or movement of stray dogs within their premises. Proper waste-management systems shall be implemented to eliminate food sources that attract animals, and regular inspections shall be conducted to detect and address the presence of stray dogs.

J. Animal Welfare Board of India shall, within four weeks, issue detailed Standard Operating Procedures (SOPs) for prevention of dog bites and ..management of stray dogs in institutional premises (public or private) including but not limited to Government and private educational institutions, hospitals (including district hospitals, primary health centers, and medical colleges), and sports complexes or stadia, to be uniformly adopted across all States and Union Territories.

या अनुषंगाने भटक्या जनावरांमुळे मानवाच्या दैनंदिन जीवनात होणारा उपद्रव तसेच मानव-श्वान संघर्षाच्या गंभीर घटनांच्या पार्श्वभुमीवर मा.सर्वोच्च न्यायालयाने वेळोवेळी दिलेल्या निर्देशानुसार जिल्हयातील आपले अधिनस्त असलेल्या यंत्रणांनी खालीलप्रमाणे कार्यवाही करावयाची आहे.

१) जिल्ह्यातील शैक्षणिक संस्था, रुग्णालये (सार्वजनिक/ खाजगी), क्रीडा संकुल, बस स्टँड /डेपो (आंतरराज्य बस टर्मिनलसह) किंवा रेल्वे स्थानकाच्या संस्थांचे प्रशासकीय प्रमुख यांनी संबंधित स्थानिक/नगरपालिका अधिकाऱ्यांमार्फत भटक्या श्वानांचा प्रवेश रोखण्यासाठी आवश्यक असलेल्या पुरेशा कुंपण/सीमा भिंती, दरवाजे आणि इतर संरचनात्मक किंवा प्रशासकीय उपाययोजना करुन परिसर सुरक्षित करणे.

२) भटक्या श्वानांना पकडून निर्बिजीकरण, लसीकरण व जंतनिर्मुलन करणे, त्यांच्यासाठी आश्रय/ निवाऱ्याची सोय, भटक्या श्वानांसाठी खाऊ घालण्याच्या जागा निश्चित करणे, मा. सर्वोच्च न्यायालयाच्या निर्देशांची अमंलबजावणी संदर्भात तक्रार निवारण करीता हेल्पलाईन क्रमांक तयार करणे.

३) जिल्ह्यातील महामार्ग आणि द्रुतगती महामार्गावरील भटकी गुरे किंवा प्राणी यांना पकडून योग्य आश्रयस्थानांमध्ये किंवा गौशाळा गुरांच्या गोठ्यात ठेवणे, प्रवाशांना भटक्या प्राण्यांची उपस्थिती किंवा झालेल्या अपघातांची त्वरित तक्रार करण्यासाठी सर्व राज्य महामार्गावर नियमित अंतरावर हेल्पलाइन क्रमांक ठळकपणे प्रदर्शित करणे व हेल्पलाइन क्रमांक स्थानिक पोलिस आणि जिल्हा प्रशासनाच्या नियंत्रण कक्षाशी जोडणे, रस्ते सुरक्षा गस्त पथक नियुक्त करणे.

४) जिल्ह्यातील सर्व सरकारी आणि खाजगी रुग्णालयांनी नेहमीच अँटी रेबीज लस आणि इम्युनोग्लोब्युलिनचा अनिवार्य साठा ठेवणे.

५) मा. सर्वोच्च न्यायालयाने दिलेल्या निर्देशांचे पालन काटेकोरपणे होण्याकरिता प्रत्येक संस्थेने आपले नोडल अधिकारी यांची नेमणूक करावी

६) मा.सर्वोच्च न्यायालयाच्या निर्णयातील इतर निर्देश.

नगरविकास विभागाने संदर्भ क्र. ३
मा. सर्वोच्च न्यायालय, नवी दिल्ली यांचे निर्देशांच्या अनुषंगाने नगरविकास विभागाने संदर्भ क्र. ३ — मा. सर्वोच्च न्यायालय, नवी दिल्ली याचेकडील सु-मोटो रिट
अन्वये मार्गदर्शक सुचना परिपत्रित केल्या आहेत. मा. सर्वोच्च न्यायालय, नवी दिल्ली याचेकडील सु-मोटो रिट याचिका क्रं.-०५/२०२५ च्या संदर्भात उपरोक्त सुचनांचे जिल्ह्यातील अधिनस्त यंत्रणांनी काटेकोर पालन करावे. तसेच या प्रकरणी मा. सर्वोच्च न्यायालय, नवी दिल्ली यांच्या आदेशाचा अवमान होणार नाही, याची दक्षता घ्यावी. मा. सर्वोच्च न्यायालय, नवी दिल्ली यांनी वेळोवेळी दिलेल्या निर्देशांचे अनुपालन न झाल्यास संबंधित अधिकाऱ्यांना वैयक्तिकरित्या जबाबदार धरण्यात येईल.

उक्त मा. सर्वोच्च न्यायालय, नवी दिल्ली यांनी निर्देशित केल्यानुसार आपले विभागामार्फत अंमलबजावणी करुन त्याबाबतचा अनुपालन अहवाल या कार्यालयास दिनांक १५/१२/२०२५ पूर्वी न चुकता सादर करावा. जेणेकरुन प्राप्त माहितीनुसार एकत्रित नागपूर जिल्ह्याचे अनुपालन अहवाल मा. मुख्य सचिव, महाराष्ट्र शासन यांना सादर करता येईल. मा. मुख्य सचिव, महाराष्ट्र शासन यांना दिनांक २२/१२/२०२५ पूर्वी मा. सर्वोच्च न्यायालय, नवी दिल्ली येथे जिल्हानिहाय अनुपालन अहवालासह शपथपत्र सादर करावयाचे असल्याने या कामास प्रथम प्राधान्य देण्यात यावे. अन्यथा संबंधीत विभाग प्रमुखाचे नाव व पदनाम मा. सर्वोच्च न्यायालय, नवी दिल्ली यांना सादर करण्यात येणा-या शपथपत्रात नमुद करुन अवमानासह कार्यवाहीस समोर जावे लागेल, याची नोंद घ्यावी.

सोबत: वरिलप्रमाणे.

(डॉ. विपीन)
जिल्हाधिकारी,नागपूर

प्रतिलिपी :- मा. मुख्य सचिव, मंत्रालय, मुंबई यांना माहितीस सविनय सादर.

अधीक्षक लेखा-२
अधीक्षक (रचना)
मा. सर्वोच्च न्यायालय
नवी दिल्ली यांचे कडील
सु-मोटो याचिका क्र. 05/25
अन्वये प्राप्त निर्देशानुसार
नागपूर जिल्ह्यातील
नोंदणीकृत चालू (बंद)
शैक्षणिक संस्थेची यादी
त्यांच्या Email ID सह
विश्वस्तांच्या मो.नं.सह
नागपूर जिल्ह्यातील
नोंदणीकृत धर्मादाय
रुग्णालयाची यादी
तात्काळ देण्यात यावी

सदर आदेशाप्रमाणे संबंधीत व आवश्यक रेकॉर्ड तपासून माहिती अहवाल न चुकता सादर करावा जेणेकरुन मा. प्र.स. नागपूर यांचेकडे अहवाल पाठविणे शक्य होईल याची कार्यालयाने नोंद घ्यावी.

08/12/2025

Abhitulkar 08-12-25 Supdt